

УДК 327:351.4

В. І. БІЛОШИЦЬКИЙ**ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ВОЄННОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ТА ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВІ ВІДНОСИНИ**

Розглянуто проблему запровадження цінностей лібералізму в політичну сферу українського суспільства. Підкреслюються складність та непослідовність цього процесу. Вказується на специфіку лібералізації воєнної політики України, важливість зовнішніх стимуляторів такого процесу. Наголошується на важливості євроатлантичного курсу України, що став організаційним та нормативно-правовим каталізатором впровадження у воєнну сферу України ліберальних цінностей. Зроблено висновок, що цивільно-військові відносини є показником лібералізації воєнної політики держави в цілому.

Ключові слова: лібералізація, псевдолібералізм, воєнна політика, воєнно-політична діяльність, євроатлантична інтеграція, євроінтеграція, демократичний цивільний контроль, цивільно-військові відносини.

Билошицкий В.И. Либерализация военной политики Украины и военно-гражданские отношения

Рассматривается проблема внедрения ценностей либерализма в политическую сферу украинского общества. Подчеркиваются сложность и непоследовательность этого процесса. Указывается на специфику либерализации военной политики Украины, важность внешних стимуляторов такого процесса. Отмечается важность евроатлантического курса Украины, который стал организационным и нормативно-правовым катализатором внедрения в военную сферу Украины либеральных ценностей. Сделан вывод, что военно-гражданские отношения являются показателем либерализации военной политики государства в целом.

Ключевые слова: либерализация, псевдолиберализм, военная политика, воєнно-політична діяльність, євроатлантична інтеграція, євроінтеграція, демократичний цивільний контроль, цивільно-військові відносини.

Biloshickiy Volodymyr. Liberalization of military policy of Ukraine and civilly soldiery relations

In the article the problem of introduction of values of liberalism is considered in the political sphere of Ukrainian society. Complication and inconsistency of this process is underlined. Specified on the specific of liberalization of military policy of Ukraine, importance of external foreign policy of such process. It is marked on importance of european-atlantic course of Ukraine, which became organizational and normatively legal by the catalyst of introduction in the military sphere of Ukraine of liberal values. Drawn conclusion, that civilly soldiery relations are the index of liberalization of military policy of the state on the whole.

Key words: liberalization, pseudo-liberalism, military policy, military-political activity, european-atlantic integration, euro-integration, democratic civil control, civilly soldiery relations.

Лібералізація політичної системи незалежної України стала одним з напрямів розгортання державотворчого процесу практично з моменту набуття незалежності. Ліберальні цінності перестали бути недосяжним ідеалом, оскільки соціально

даністю стало їх поступове запровадження в різні суспільні сфери, насамперед політичну й економічну. Водночас абсолютизувати значення «лібералізму по-українськи» поки що передчасно, оскільки в ньому стихійно вживаються і конструктивна, й деструктивна складові.

З 90-х років зберігає своє значення така теза-орієнтир: державна політика має право називатися ліберальною лише тоді, коли «позитивна енергія людської свободи, вириваючись зі світоглядних і психологічних, інстинктивних надр суспільного життя, є сильнішою за «енергію зла», – коли перша перемагає, відтісняє або, щонайменше, мінімально переважає другу в своїх впливах на хід і перспективи суспільного розвитку. Але якщо «негативне поле» людської свободи переважає в суспільній практиці «поле позитивне» і при цьому політичні впливи зберігають чи навіть утверджують, розширюють цей деструктивний стан речей, то така державна політика називається псевдоліберальною»¹.

Іншими словами, ліберальна політика – «це така державна політика, яка забезпечує насамперед *стійкі імпульсації* творчо-конструктивного заряду людської свободи, їхню перевагу над імпульсами деструктивного характеру. І право на зростання свого впливу, право на подальшу лібералізацію вона має до тієї межі, до якої ця перевага зберігається. Але щойно вона переступає цю межу – як перетворюється на псевдолібералізм, нехай навіть із статусом державного забезпечення»².

На початковому етапі державотворення подібна констатація звучала досить сміливо. Проте час підтвердив її істинність. У ХХІ ст. вона залишається правильною, оскільки західних ліберальних цінностей в їх конструктивно-поступальній частині політична система України не сприйняла, зрілого національного варіанту лібералізму не виробила. Конструкція влади, побудована різними політичними «архітекторами» (насамперед конституційно обраними), третє десятиріччя поспіль демонструє неспроможність розірвати коло псевдолібералізму – явища, що охопило собою найважливіші сфери суспільного життя й стало протилежністю західному лібералізму в його творчо-прогресивному оформленні. Переконливим свідченням цього є нездатність держави захистити особисте, приватне життя громадянина, його свободу «від захіань з боку того агресивного паразитизму, в який спритно трансформувався вчорашній тоталітаризм»³.

Критикуючи український лібералізм у його внутрішньополітичному вимірі, не можна не помічати нових явищ у поширенні ліберальних цінностей, детермінованих зовнішньополітичними чинниками. Йдеться про лібералізацію воєнної політики і воєнної сфери держави, стимульовану західними впливами на Україну. Під таким різновидом лібералізації пропонується розуміти «формування в країні воєнно-цивільних відносин громадянського суспільства, які завдяки демократичним і правовим механізмам на перший план висувують політичні і громадянські інституції (політичні партії, громадські організації, засоби масової інформації, неурядові експертні структури тощо), котрі діяльність держави у воєнній сфері роблять прозорою, відкритою і спрямованою на захист прав і свобод громадянина, стабільність у суспільстві та розвиток країни»⁴. З цим визначенням можна погодитись, оскільки ствердження в країні збалансованих демократичних цивільно-військових відносин (далі – ЦВВ) є неможливим без попереднього ствердження ідеології лібералізму в його конструктивному розумінні.

У воєнно-політичній літературі вказується, що воєнній політиці незалежної України властиві дві доби розвитку: пострадянська доба (1991–2002 роки) та доба лібералізації (після 2002 р.)⁵. Такий підхід дещо суперечить офіційним поглядам

Міністерства оборони України, яке вказує на іншу періодизацію національного оборонного будівництва, проте дозволяє виокремити чинник ЦВВ із загальної товщі воєнних пертурбацій останнього часу.

Пострадянська доба запам'яталась складною еволюцією воєнної сфери держави та новостворених Збройних Сил (далі – ЗС) України від безсистемної сукупності окремих елементів та фрагментів до цілісної інституціалізованої структури, дозвано спроможної виконувати поставлені перед нею завдання. Саме тоді воєнна політика стала складовою державної політики, набула конкретних ознак, а ЗС України утвердилися як один з головних інститутів державності, покликаний гарантувати її суверенітет, територіальну цілісність і національну безпеку.

Впродовж того часу відбувалося й становлення ЦВВ, у структурі яких чітко позначилися взаємно детерміновані інтереси війська, держави та громадянського суспільства, а також сфери їхньої взаємодії. Водночас стверджувати про демократичну зрілість українського варіанту ЦВВ 90-х років (насамперед взаємну зумовленість діяльності та відповідальності сторін) було б передчасно. Давався взнаки ідеологічний штамп радянської епохи «Народ та армія єдині», який не захоплював предметного, структурно-функціонального, ресурсного, цільового та ін. видів аналізу оборонної діяльності «народу» й «армії» поодинокі та в комплексі.

Наслідком такого становища стало тривале утримання Україною обтяжливої «воєнної машини», яка по естафеті переходила від однієї політичної команди (насамперед урядової) до іншої. Оборонне мислення того часу вбирало в себе досить широкі пропозиції – від збереження потужних сухопутних сил, включно з танковими з'єднаннями, до утримання ракетно-космічних сил. Фінансово-економічне, тим більше соціокультурне обґрунтування подібних ідей мало кого хвилювало.

Іншим недоліком було збереження запозиченого від попередньої країни державно-центричного підходу до процесу воєнного будівництва. Це дозволяло зберігати завісу закритості, непрозорості при вирішенні важливих оборонних питань. Це суперечило не лише інтересам громадськості, а й вимогам «демократизації воєнної сфери» відповідно до підписаних Україною міжнародних документів (наприклад Хартії Україна – НАТО 1997 р.).

Нагальною потребою ставали зовнішні реформи щодо елементів Воєнної організації України, насамперед ЗС України, а не їхня внутрішня «самомімікрія», яка широкому загалу подавалась саме в реформаційній обгортці.

Особливо показовим стало невиконання двох державних програм, націлених на осучаснення українського війська. Проваленою виявилась Державна програма реформування та розвитку ЗС України 1997 р., яка на перевірку виявилась набором гасел, необов'язкових для виконання. Така сама доля спіткала Державну програму будівництва та розвитку ЗС України, датовану 2000 р. Мету програми її розробники сформулювали досить амбітно: до 2005 р. створити «сучасні, з характерними ознаками євроатлантичної моделі Збройні Сили – оптимальні за чисельністю, багатофункціональні, мобільні, професійно підготовлені, добре озброєні, надійно забезпечені, спроможні виконувати покладені на них завдання в будь-якій обстановці і разом з тим не занадто обтяжливі для держави».

Цілі обох програм на практиці виявились недосяжними. Далися взнаки не тільки нестача коштів і ресурсів, на що воєнно-політичне керівництво вказувало насамперед, а й пострадянська детермінованість стилю мислення та форм діяльності вищих посадовців, відповідальних за стан оборонної сфери держави.

Відправним моментом доби лібералізації воєнної політики України та розбудови оборонної сфери слід вважати 2002 р. Процес лібералізації розпочали два принципові документи: Стратегія інтеграції України в НАТО від 23 травня 2002 р. та План дій Україна – НАТО, який Україна підписала на Празькому (2002 р.) саміті Альянсу. Лейтмотивом національної воєнної політики в її ліберальному доповненні ставала інтеграція України в європейські та євроатлантичні структури безпеки, перенесення положень Хартії Україна – НАТО і Плану дій Україна – НАТО в площину практичного втілення та відповідальності за прийняті рішення.

Наступними документами, що відбили ліберальні зміни у національній воєнній політиці, стали нова Воєнна доктрина, Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 р. (Біла книга України), які Україна презентувала на Стамбульському (2004 р.) саміті НАТО, щорічник «Біла книга – 2005: оборонна політика України» та Державна програма розвитку ЗС України на 2006–2011 роки. Як бачимо, відбулися якісні зрушення: від розмов про європейський вибір влада перейшла до практичних дій, що викликало схвальні подяки в європейських столицях та стурбовано-критичні з боку Москви.

У різному вербальному оформленні вищезазначені документи були закладені нові критерії прозорості воєнно-політичної діяльності, на чому наполягали НАТО і ЄС. Такими критеріями стали: 1) узгодження між конституційними гілками влади функцій відповідальності й контролю за діяльністю Воєнної організації держави (що означає – за сферою забезпечення воєнної безпеки та національної обороноздатності); 2) законодавча регламентація структурно-функціональних та цільових характеристик інституту демократичного цивільного контролю; 3) домінування парламентського контролю в загальній системі такого контролю; 4) відкритість процесів обговорення та прийняття рішень з оборонних питань; 5) незловживання таємністю; 6) «оцивілення» воєнної сфери, в тому числі апарату Міністерства оборони; 7) відкритість військових інституцій держави для суспільства через діяльність мас-медіа, громадських організацій тощо.

Своєрідним підсумком (одночасно і новим етапом) лібералізації воєнної політики України стали закони України від 19 червня 2003 р. «Про основи національної безпеки України» та «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», яких апоріорі не могло бути у попередній державі. Ці Закони не лише закріпили демократичні здобутки України в оборонній сфері, а й окреслили перспективи її подальшого якісного удосконалення відповідно до західних взірців.

Слід нагадати, що ставлення населення України до НАТО та ЄС не є тотожним. Позиція громадян визначається складною сукупністю показників, серед яких домінують світоглядно-культурні, вікові та регіональні. Більшість населення вітає європейський вибір України, тоді як євроатлантично-інтеграційний критикуює з моменту прийняття відповідних політичних рішень та актуалізації цієї теми в суспільній свідомості. Втім, після прийняття Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р., де проголошено позаблоковість України, її євроатлантичні перспективи відкладено до часів політичного «дорослішання» нових поколінь.

Попри подібні воєнно-політичні «віражі» України, її еліті не варто забувати: політичні критерії набуття членства в НАТО і ЄС є досить подібними, в окремих випадках вони несуперечливо взаємодоповнюються. Зокрема, критеріями входження до Євросоюзу визнано: забезпечення свободи парламентських та президентських виборів і виборів до місцевих органів влади; створення та розширення діяльності демократичних інституцій, неурядових організацій, незалежних засо-

бів масової інформації; прийняття законодавства, що надійно захищає права меншин; посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією; захист особистих прав і свобод людини тощо.

У НАТО від країн-претендентів під час попередніх «хвиль» розширення Альянсу очікували: вирішення міжнародних суперечок мирними засобами; демонстрації відданості принципам верховенства права та прав людини; вирішення мирними засобами міжетнічних конфліктів та зовнішніх територіальних суперечок, у тому числі претензій щодо невозз'єднаних земель; встановлення належного демократичного та цивільного контролю над своїми збройними силами; сприяння розвитку мирних та дружніх міжнародних відносин шляхом зміцнення своїх інститутів свобод та через поглиблення стабільності й благополуччя тощо⁶.

В обох випадках впадає в очі детермінованість критеріїв членства ліберальними цінностями, серед яких явно виділяються цінності свободи, захисту прав людини, примату політичних механізмів урегулювання спірних питань над силовими (військовими), обмеження випадків практичного застосування збройних сил. З боку НАТО у прямій постановці звучить вимога щодо налагодження демократичного цивільного контролю над армійськими (ширше – усіма силовими) структурами. Контроль, у свою чергу, безпосередньо визначається якістю ЦВВ, побудованих на ліберально-демократичній основі.

Доцільно нагадати принципові положення ЦВВ у демократичних країнах, процес усвідомлення яких в українському суспільстві триває⁷:

визначення державної політики, у тому числі оборонної, цивільною державною владою. Навіть у такій чутливій сфері, як оцінка національної безпеки, компетенція цивільних та військових має бути розмежована зі збереженням принципу політичного домінування демократично обраних представників цивільної частини населення країни;

зверхність цивільних структур влади над органами військового управління та їх керівниками;

відчуження від армії можливості бути самостійним суб'єктом політики, виключення військовиків зі складу владних політичних структур, реалізація принципу «армія захищає суспільство, проте не керує ним»;

відданість усіх силових структур конституції країни, законодавству, народу, а не конкретній особистості чи окремії політичній силі;

законодавче визначення прав та обов'язків військовослужбовців відповідно до демократичних норм та специфіки військової діяльності. Контроль за виконанням обов'язків та турбота про забезпечення прав з боку всього суспільства.

У разі досягнення гармонійних ЦВВ на основі визнання прав і свобод людини (в тому числі одягнутої у військову уніформу) суспільство зміцнює авторитет армії, сприяє підвищенню престижу військової служби, створює необхідні передумови вирішення соціальних проблем військовослужбовців.

Цінностями класичного лібералізму на Заході визнаються: абсолютна цінність людського життя; природна (від народження) рівність людей; визнання невідчужуваних прав людини (права на життя, свободу, власність); домінування приватно-економічної діяльності над державно-економічною; ідея громадянського суспільства як суспільства економічного, заснованого на приватній власності та ринкових відносинах, незалежного від держави та політичних інститутів; ідея «природної нерівності» людей; концепція соціального прогресу та ін.⁸

Воєнна політика, доповнена ліберальними підходами, до цього додає нові цінності – насамперед збалансовані ЦВВ та ефективний демократичний цивільний

контроль над елементами воєнної організації держави, без яких оборонна діяльність суспільства набуватиме ізольованого та суб'єктивно детермінованого характеру.

Якщо підсумувати, то проглядається амбівалентна залежність: лібералізація воєнної політики сучасної європейської держави безпосередньо залежить від стану ЦВВ у ній; самі ж ці відносини виростають з цінностей лібералізму, збагачують їх новим змістом, надійно поєднують громадянське суспільство та його збройних охоронців.

Україна перебуває на складному етапі лібералізації своєї воєнної політики, що на практиці означає її виведення на рівень апробованих демократичних стандартів. Такий процес не може бути ні лінійним, ні ситуативним, ні приуроченим до якоїсь пам'ятної події. Йдеться про тривалу імплементацію ліберально-демократичних цінностей в тканину державно-військових, цивільно-військових, внутрішньо-військових та інших відносин. На це знадобляться роки, проте без такої роботи не постане ні нова Україна, ні нова українська армія.

1. Скиба В.Й. Вступ до політології / Скиба В.Й., Горбатенко В.П., Туренко В.В. – К.: Основи, 1996. – С. 663. 2. Там само. – С. 666. 3. Там само. – С. 667. 4. Грубов В.М. Європейська колективна безпека в умовах глобалізації: ліберальна парадигма: монографія / Грубов В.М. – К., 2007. – С. 448-449. 5. Там само. – С. 450. 6. Міжнародні відносини і євроатлантична інтеграція України / [за ред. О.І. Пошедіна]. – К.: НАОУ, 2009. – С. 244. 7. Міжнародні відносини і євроатлантична інтеграція України. – К.: НАОУ, 2005. – С. 258-269. 8. Політологія / [под ред. А.С. Тургаєва, А.Е. Хренова]. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с. – С. 325.

УДК 342.7

К. О. БАСОВСЬКА

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ: ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА ЗМІСТ

Досліджуються теоретичні підходи до визначення та встановлення змісту правової категорії «право на життя». Сформульовано авторське власне доктринальне визначення права людини на життя та зроблено спробу на теоретичному рівні виокремити особливості змісту та структури відповідного права.

Ключові слова: життя, людина, право на життя, зміст права на життя.

Басовская Е.А. Право человека на жизнь: юридическая природа и содержание
Исследуются теоретические подходы к определению и установлению содержания правовой категории «право на жизнь». Сформулировано авторское собственное доктринальное определение права человека на жизнь и сделана попытка теоретически выделить особенности содержания и структуры соответствующего права.

Ключевые слова: жизнь, человек, право на жизнь, содержание права на жизнь.

Basovska Kateruna. The right to life: legal nature and content

The theoretical approaches to the identification and content of the legal category of “the right to life” have been investigated in the article. An author has formulated a doctrine defi-

© БАСОВСЬКА Катерина Олександрівна – аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка